

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МУЗИКОЗНАВСТВА

УДК 785

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2022-35-2-7>

Юлія Василівна Воскобойнікова

ORCID: 0000-0001-6762-0018

доктор мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри хорового диригування та академічного співу

Харківської державної академії культури

j_vosk@ukr.net

ПРИНЦИПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ШЕВЧЕНКОВИХ ПЕРЕСПІВІВ ПСАЛТИРЯ У ХОРОВОМУ ЦИКЛІ РУБЕНА ТОЛМАЧОВА «ПСАЛМИ ДАВИДОВІ»

Мета роботи полягає у виявленні принципів трансформації шевченківської версії текстів Псалтиря у хоровому циклі Рубена Толмачова.

Методологія дослідження базується на поєднанні текстологічного, інтерпретаційного та компаративного видів аналізу хорового твору.

Наукова новизна полягає у тому, що у науковий обіг вперше введено хоровий цикл Рубена Толмачова «Псалми Давидові»; визначено принципи творчого опрацювання композитором поетичного тексту Тараса Шевченка; окреслено специфіку інтерпретації композитором змісту псалмів.

Висновки. Дослідження інтерпретації текстів Т. Шевченка у хоровому циклі «Псалми Давидові» Р. Толмачова показало, що актуальність періоджерела століттями зберігається в українській культурі, як у поетичних, так і музичних переспівах, адже тема гонінь і протистоянь, духовної стійкості та збереження людського обличчя (а з християнської точки зору, богоподібності), в силу історичних подій завжди залишаються актуальними для України і українців.

Роботу Рубена Толмачова зі втілення поетичного тексту характеризує значна творча свобода, що виявляється у подоланні форматворчого впливу вербального тексту на формування музичної думки; у пластичному використанні авторської строки відповідно до музичного задуму

за рахунок додавання та скорочення кількості складів; у піклуванні про ясність та однозначність сприйняття тексту на слух завдяки відповідній актуалізації слів; у рефлексивному ставленні до змісту творів з урахуванням сьогоденного контексту, підвищенні оптимістичної складової, усуненні фрагментів, які можуть сприйматися неоднозначно або негативно; у використанні контекстуальних вставок.

Водночас композитор залишається консерватором у збереженні великої кількості церковнослов'язизмів, що відповідає і шевченківському задумові, і змісту первинного першоджерела.

Ключові слова: музичне мистецтво, хор, хоровий цикл, поезії Шевченка, церковні тексти, псалми, інтерпретація, фактура, ритміка.

Voskoboinikova Yuliia Vasylivna, Doctor in Art Criticism (Hab. Dr.), Associate Professor, Associate Professor at the Department of the Choir Conducting and Academical Singing of the Kharkiv State Academy of Culture

Principles of transformation of Shevchenko's psalter arrangements in Ruben Tolmachev's choral cycle "Psalms of David"

The purpose of the paper is to identify the principles of transformation of Shevchenko's version of the Psalms in Ruben Tolmachev's choral cycle.

The research methodology is based on a combination of textual, interpretive and comparative analysis of a choral work.

The scientific novelty is that the choral cycle "Psalms of David" by Ruben Tolmachev is introduced into scientific circulation for the first time; the principles of the composer's creative processing of Taras Shevchenko's poetic text are determined; the specifics of the composer's interpretation of the content of the psalms are outlined.

Conclusions. The study of the interpretation of Taras Shevchenko's texts in the choral cycle "Psalms of David" by R. Tolmachev has shown that the relevance of the original source has been preserved for centuries in Ukrainian culture, both in poetic and musical arrangements, because the theme of persecution and confrontation, spiritual stability and preservation of the human face (and from the Christian point of view, Godlikeness), due to historical events, always remain relevant for Ukraine and Ukrainians.

Ruben Tolmachev's work on the realization of the poetic text is characterized by considerable creative freedom, which is manifested in overcoming the formative influence of the verbal text on the formation of musical thought; in the plastic use of the author's line in accordance with the musical idea by adding and reducing the number of syllables; in caring for the clarity and unambiguity of the perception of the text by ear through the appropriate actualization of words; in a reflective attitude to the content of the works, taking into account the current context, increasing the optimistic component, eliminating the fragments that can be perceived ambiguously or negatively; in using contextual inserts.

At the same time, the composer remains conservative in preserving many Church Slavonicisms, which corresponds to Shevchenko's idea and the content of the original source.

Key words: musical art, choir, choral cycle, Shevchenko's poetry, church texts, psalms, interpretation, texture, rhythm.

Актуальність дослідження. Війна як абсолютно протиприродне явище зняла з нашого буття покрови передбачуваності. Ми відчули, як смерть дихає поруч, відчули, яким крихким є людське життя. Здається, ми лише зараз узнали, як важко планувати, коли ти не знаєш, чи доживеш до наступного дня, узнали, як тяжко приймати рішення, та і взагалі *діяти* у нових для більшості з нас умовах. Руйнування ілюзій щодо передбачуваності людського життя вимагає від людини тверезого ставлення до своєї скороминучості. Отже під час нинішніх подій духовні потреби, які лежать за межами земного людського життя, особливо актуалізуються. І на цей запит, попри жахливі умови повномасштабного вторгнення РФ, відповідає українське мистецтво. У тому числі, зверненням до однієї з найпопулярніших книг Старого Завіту – Псалтиря.

Іншим аспектом актуальності теми даного дослідження є його матеріал. Хоровий цикл Рубена Толмачова створено на основі 10 псалмів у поетичній версії Тараса Шевченка, що, безперечно, відповідає соціальному запиту українців на заглиблення у власну культуру та її справжнє, а не формальне, доосмислення.

Під час створення «Псалмів Давидових» композитор здійснив певне опрацювання поезій Т. Шевченка, отже **мета дослідження** полягає у виявленні принципів трансформації шевченківської версії текстів Псалтиря у хоровому циклі Рубена Толмачова.

Наукова новизна – у науковий обіг введено хоровий цикл Рубена Толмачова «Псалми Давидові»; визначено принципи творчого опрацювання композитором поетичного тексту Тараса Шевченка; окреслено специфіку інтерпретації композитором змісту псалмів.

Виклад основного матеріалу. Кожному християнину добре відомі тексти «Псалтиря», по-перше, завдяки їхньому богослужбовому, по-друге – прикладному значенню. Саме псалми зазвичай рекомендують читати під час небезпеки. Їх автор, цар Давид, не з чуток знав, що таке переслідування і смертельна небезпека. Його тексти сповнені довіри Богові, покайняного почуття та роздумів про глибинне людське благочестя, так би мовити, правила духовного життя.

«Псалтир», на відміну від багатьох богослужбових текстів, подекуди забарвлений гострими емоціями, притаманними палкій натурі свого автора. Амплітуда переживань Давида

сягає досить протилежних почуттів: від відчаю і гніву (під впливом яких він наполегливо вимагає від Господа справедливого суду для своїх ворогів, і, навіть, дорікає Йому за зволікання) до глибокого каяття, бездоганної довіри Господеві та широкого і неспинного Його прославлення.

Українська історія сповнена подій, які певною мірою перетинаються з подіями «Псалтиря», отже і національна рефлексія цієї книги є досить розвинутою. Ірина Даниленко у своєму дослідженні зазначає: «Завдяки саме Шевченкові в український літературний дискурс уперше був уведений «високий» жанр віршованого переспіву псалмів, що поет зробив глибоко органічно (після Шевченкових «Псалмів» були здійснені віршовані псаломні переспіви П. Гулака-Артемовського, М. Максимовича, В. Александрова, О. Федьковича, С. Руданського, Я. Щоголева, П. Куліша, П. Грабовського, І. Франка, Олени Пчілки, Лесі Українки, П. Карманського, Олександра Олеся, А. Кримського, Є. Маланюка та ін.)» [2, с. 7]. До цієї плеяди авторів долучімо і нашу сучасницю Ліну Костенко. По суті, Т. Шевченко відкрив для митців від літератури не лише тематику Давидових псалмів і можливість поетичного звернення до «Псалтиря» як духовного першоджерела, але й надав низку прикладів опрацювання псалмів у різних літературних жанрах, які філологи визначають як переклади, переспіви та наслідування.

Подібну потужну мистецьку тенденцію, але вже у музичній практиці України, започаткував у 2001 році Микола Гобдич у межах Всеукраїнського хорового конкурсу композиторів «Духовні псалми третього тисячоліття», який пройшов під час фестивалю «Золотоверхий Київ» (хоча, звісно, хорові композиції на Псалми Т. Шевченка створювалися і раніше – наприклад, у творчості М. Лисенка, Л. Ревуцького, М. Кузана). Згідно до умов, майбутні автори духовних творів мали звернутися до перекладу псалмів І. Огієнка. Тематика псалмів вже тоді зацікавила як молодих, так і досвідчених майстрів хорового письма, таких як Вікторія Польова, Ірина Алексійчук, Леся Дичко, Євген Станкович, Віктор Степурко, Ганна Гаврилець, Віктор Камінський, Богдана Фільц та інші. У річищі загальної цікавості до духовної тематики і, зокрема, до текстів псалмів особливе місце посіли й композиції на тексти поетичних перекладів Т. Шевченка.

Л. Герасименко цілком слушно зазначає, що «налічується близько 20 авторів, які використали «Давидові псалми»

Кобзаря у розмаїтих втіленнях, серед них М. Лисенко, Л. Ревуцький, М. Кузан, В. Журавицький, Г. Ганзбург, О. Козаренко, М. Скорик, О. Похило, О. Яковчук, Л. Дичко, О. Польовий, Є. Марчук, В. Гайдук, Л. Дума, Т. Іваницька, В. Тиможинський, В. Гончаренко, І. Соневицький, М. Гайдай, Ю. Ланюк» [1, с. 22–23]. Багатьом з цих робіт присвячено достатньо наукових досліджень, але «Псалмова Шевченкіана» в Україні продовжується: наприкінці 2022 року закінчив роботу над циклом псалмів Рубен Толмачов – відомий київський композитор, аранжувальник, викладач та диригент, ім'я якого також пов'язано з діяльністю у складі видатного вокального секстету «ManSound». Концертна презентація його «Псалмів Давидових» на вірші Т. Шевченка планується у Києві, Вінниці та Чернівцях у травні 2023 року.

За поясненнями автора, цілісна концепція твору, яка зараз знаходиться у спільній розробці з режисером Київської опери Віталієм Пальчиковим, буде містити півні контекстуальні та інтертекстуальні конструктивні елементи: крім хороших номерів, вона буде вмщати інструментальні та літературно-декламаційні. Проте навіть «чистий» музичний матеріал є дуже цікавим, адже виступає у якості музичної рефлексії змісту Давидових псалмів крізь призму реалій українського сьогодення.

Говорячи про Псалтир та художнє використання його текстів, ми, перш за все, маємо розуміти, що вони зазнали численних перекладів. А кожний переклад – це інтерпретація, до якої волею-неволею залучається власний життєвий і мистецький тезаурус перекладача, незалежно від обраного методу роботи з текстом. Чи то дослівний переклад, чи переказ, чи поетична репліка (цей ряд можна продовжувати) – у будь-якому випадку первісний текст виступає у ролі рухливого інваріанту, який набуває певних змін. Механізми виникнення, амплітуда та характер цих змін можуть варіювати залежно від особистості перекладача, специфіки матеріалу, тобто художньої мови перекладу (який може здійснюватися не лише у лінгвістичному полі, але й у міжвидовій взаємодії мистецтв), а також у залежності від історико-культурного та соціального контексту.

Достеменно невідомо, чим керувався Т. Шевченко при виборі псалмів. Але важливо, що більшість з них є дуже поширеними або знаковими у православному богослужінні, отже

кожний парафіянин, як правило, виокремлює їх у загальному обсязі Псалтиря:

- псалом 1 регулярно звучить за вечірнім суботнім богослужінням;

- псалом 53 розпочинає Шостий час перед Літургією;

- псалом 149 є частиною хвалитних псалмів утрени;

- псалом 136 щонедільно скорботно і урочисто співається за три тижні до Великого посту;

- псалом 132 у складі 18-ї кафізми читається під час Літургії Передосвячених Дарів, яка звершується також лише під час Великого посту.

Інші псалми з обраних Т. Шевченком для свого циклу також лунають під час богослужіння, де щотижнево один-два рази вчитується повне коло Псалтиря. Отже, можливо, якщо не всі, то деякі з цих текстів поет міг знати напам'ять.

Компаративним дослідженням оригінальних текстів Давидових псалмів та їхнього втілення у поезії Тараса Шевченка присвячено багато наукових праць. Предметом літературознавчої дискусії у різний час були питання змістовної близькості поетичних перекладів до оригіналу, мотиви вибору тих 10 псалмів, що склали шевченківський твір (1, 12, 42, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149 за церковнослов'янською нумерацією), мовна специфіка поезій (адже текст сповнений церковнослов'янізмами), а також власно художні методи і прийоми, які використовував автор.

І. Даниленко ще у 2007 р. зазначала, що «частина дослідників (і не лише радянських, як прийнято вважати) причину звернення до Псалтиря вбачають у прагненні Шевченка використати образно-стилістичну базу сакральних текстів з метою «героїзації» революційно-визвольної боротьби, а також як езопівську мову для втілення революційного змісту (І. Айзеншток, К. Волинський, Є. Кирилюк, Ю. Івакін, Л. Міріджанян, М. Ласло-Куцюк, І. Дзюба та ін.). Інші (В. Щурат, Т. Пасічник, Л. Білецький, Д. Штогрин, М. Домашовець, М. Павлюк, Л. Кисельова та ін.) наголошують на тому, що «Давидові псалми» передовсім виявляють релігійність поета» [2, с. 3–4].

Не ставлячи завдання у межах даного дослідження довести або спростувати ті чи інші філологічні погляди на поетичну версію псалмів Шевченка, зазначимо, що для подальшого аналізу важливо засвоїти декілька позицій.

Перше – це наявність у Тараса Григоровича значної практики читання церковнослов'янського оригіналу Псалтиря (це відомо як з його біографії, так і з тогочасної традиції вчити дітей читати по Псалтирю). Друге – звернення до священних текстів сповнене у Шевченка значного пієтету до першоджерела, що, в першу чергу, відбивається у збереженні значної частини лексики без перекладу українською, фактично лише зі змінами фонетичного порядку [4]. Третє – безперечно, Т. Шевченко не міг не проводити смислових паралелей між подіями Старого завіту і подіями, сучасником яких він був, так само, як і будь-яка людина, що потерпає від несправедливого та жорстокого переслідування. Але важливою характерною особливістю псалмів є їхня духовна спрямованість.

Вслід за царем Давидом, Тарас Шевченко звертає увагу не лише на «фактичну» складову цих текстів. Не менш палкий за псалмоспівця, поет, відомий своїми відвертими закликами до боротьби, досить жорстокий у своїх думках про ворога, виступає у цьому творі ще й як знавець духовних засад людського життя. Всупереч очікуванням досить довільного трактування Псалтиря Шевченком, він не використовує ці тексти лише як літературну основу, але переспівує псалми максимально близько до первісного змісту, який для невірної людини і сьогодні виглядає досить неоднозначно.

Концепція буття світу у розумінні царя Давида базується на довірі Богові і розуміння будь-яких бід як наслідків власної гріховності. Ця думка надто важка і надто відповідальна для людини. Побутовою логікою складно прийняти покайні мотиви Псалтиря і визнати ці духовні внутрішні зв'язки, адже вони «працюють» лише у контексті християнської віри у безумовну Божественну Любов, яка діє во благо навіть тоді, коли людині здається, що це не так. Дивно, але Тарас Григорович у своїх псалмах не уникав цих ідей, хоча, скоріш за все, і не сподівався на їхню популярність...

При здійсненні аналізу поетичного тексту Т. Шевченка у циклі Р. Толмачова, перше, з чим стикається дослідник – це досить творче, не буквальне, використання його композитором. Розбіжності у текстах Шевченка та їхній інтерпретації Толмачовим стають очевидними вже при спробі вказати перші рядки псалмів у якості назви.

Перші рядки псалмів у Т. Шевченка	Перші рядки псалмів у Р. Толмачова
Псалом 1. «Блаженний муж»	Псалом 1. «Блажен __ муж»
Псалом 12. «Чи Ти мене, <u>Боже милий</u> , навкi забуваєш»	Псалом 12. «Чи Ти мене, <u>милий Боже</u> , навкi забуваєш»
Псалом 52. «Пребезумний в серці скаже, що Бога немає»	Псалом 52. «Пребезумний в серці <u>каже</u> , що Бога немає»
Псалом 53. «Боже, спаси, <u>суди мене</u> »	Псалом 53. «Боже, спаси, _____ мене»
Псалом 81. «Меж царями-судіями»	Псалом 81. «Між царями-судіями»
Псалом 132. «Чи є що_ краще, <u>лучше в світі</u> »	Псалом 132. «Чи є щось краще, <u>лучше в світі</u> »

У 6 з 10 псалмів композитор ніби «анонсує» більшість своїх намірів щодо тексту. Докладний компаративний аналіз всіх частин циклу показує, що Рубен Толмачов має певні вимоги до словесної складової хорового твору – вони помітні по тих змінах, які він робить.

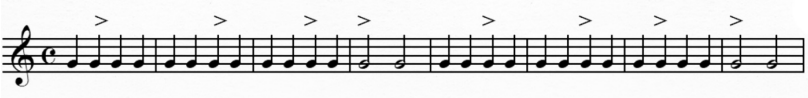
У хоровому мистецтві, як правило, первинним є вербальний текст. Композитор обирає його за певними потребами, або текст безпосередньо стає об'єктом, який інспірує написання музичного твору. Саме з вербального тексту, особливо з поетичного, здебільше впливають деякі інші властивості музичної складової – передусім, форма і ритм. Форма знаходиться у відносному паритеті з віршами: іноді репризна форма музики диктує повтор певної частини тексту, а буває і навпаки; іноді обрана композитором форма рондо потребує виокремлення і повторення певного рядка тексту, а буває, що композиція вірша диктує використання форми рондо. Але щодо ритму – тут слово частіше переважає, диктуючи композиторові вибір метроритму.

Тут важливо заглибитися у специфіку поетичного ритму у Т. Шевченка взагалі та ритміки його псалмів зокрема. Аналіз останніх залишив чітке відчуття коломийкової будови вірша за рахунок 14-складової будови (4+4+4+2 вдвічі подовжених, або з 2 паузами наприкінці) і, найхарактерніше, постійної «гри» з акцентами:

Блаже́нний муж /на лука́ву /
 Не вступає / раду,
 І не ста́не / на путь зло́го,
 І з лю́тим не / сяде.

Якщо виразити це мовою музичного ритму, видно, що логічні акценти постійно припадають на різні долі, окрім останнього такту. І майже скрізь перша доля не є акцентованою (приклад 1).

Приклад 1. Акценти у «коломиївській» ритміці псалмів Т. Шевченка

Занурення у філологічну літературу показало, що цю особливість шевченківської поезії фахівці визначали ще наприкінці XIX століття. Літературознавець Степан Смаль-Стоцький, оповідаючи про свої філологічні пошуки, зазначав, що не міг погодитися з поширеною думкою про певну структурну недосконалість шевченкових поезій, адже дуже добре відчував її ритмічний малюнок, проте не міг обґрунтувати свою позицію науково.

«В своїй скруті звернув ся я до наших музиків, які склали композиції до слів Шевченка, і перестудював особливо Лисенкові композиції. Тут виринув у мене ясно в перший раз музикальний ритм [...]. Прикладаючи добутки моїх ритмічних студій до поезії Шевченка, я перш усього зараз таки найшов цілу масу віршів, в яких зовсім виразно дасть ся відчутти *коломиївський* і *козачковий* (шумковий) народний ритм. Сьпівучість цих віршів на лад коломийки або козачка лежить прямо на долоні» (збережено орфографію оригіналу) [3, с. 5].

Коломиївський ритм, використаний Шевченком у псалмах, цікавий тим, що у фольклорній практиці, дозволяє укласти в нього будь-який текст, незалежно від симетрії наголосів, що неможливо у класичних формах віршування. Тобто ця особливість значно полегшує створення таких віршів, бо знижує вимоги до добору слів. Водночас, залишаючись без музичної складової, такий ритм сам по собі є досить розпливчастим, що допускає дуже велику ступінь композиторської свободи у формотворенні та організації музичної фрази. Це той випадок, коли автор музики може не йти за вербальним текстом, а, навпаки, еластично розташовувати у межах музичної фрази.

Отже, в «Псалмах Давидових» Рубена Толмачова авторська ритміка шевченкового вірша чітко звучить лише у 12 псалмі, який композитор інтуїтивно чи свідомо написав у близькій до коломийки стилістиці – і ритмічно, і інтонаційно (див. приклад 2).

Приклад 2. Фрагмент 12 псалма Р. Толмачова.

Музичний фрагмент 12 псалма Р. Толмачова, що включає партії тенора 1, тенора 2 та басу. Текст піснi: Чи ти ме-не ми-лий Бо-же на вік за-бу-ва-єш? О... Го..о. Другий рядок: Го... О го-го / Го... Од-вер-та-єш ли-це сво-є ме-не по-ки-да-єш? О го-го.

У багатьох інших псалмах композитор «виліплює» текст вслід за музичною думкою, що іноді змушує його вдаватися до певної «формотворчої» корекції. Приміром, у 42 псалмі він вносить наступні зміни:

Оригінал Т. Шевченка	Текст псалма у Р. Толмачова
Окрадені, замучені, В пугах умираєм.	Окрадені, замучені, У пугах умираєм,
Не молилось чужим богам	Не молилось чужим богам,
А Тебе благаєм	Лише Тебе благаєм

У даному випадку додавання ще одного складу на початку парних рядків пов'язано з використанням імітаційної структури фрази зі збереженням остінатної ритміки (приклад 3).

Приклад 3. Фрагмент партитури 42 псалма.

meno ($\text{♩} = 52$)

О - кра - де - ні, за - му - че - ні, у пу - тах у - ми - ра - см, не мо - ли - мось чу - жим бо - гам, ли - ше Те - бе бла -

У 53 псалмі композитор також дещо змінює шевченківський текст:

Оригінал Т. Шевченка	Текст псалма у Р. Толмачова
Боже, спаси, <u>суди</u> мене Ти по Своїй волі.	Боже, спаси мене, Боже, спаси мене, І суди по Своїй волі, Суди мене по Своїй волі...

Такі зміни продиктовані побудовою теми за секвентним принципом та специфіці її мелодичного малюнку, якому підпорядковано текст. Композитор дещо скорочує перший рядок, надаючи в партитурі його повтор, а потім повертає пропущене раніше слово «суди», знову з повтором і подальшим розширенням «суди мене по Своїй волі» (приклад 4).

Приклад 4. Фрагмент партитури 53 псалма.

Rubato. Lamentoso ($\text{♩} = 75$)

Бо - же, спа - симе - не, Бо - же, спа - симе - не і су - ди по Сво - їй

Спа - си, спа - си

во - лі, су - ди ме - не по сво - їй во - лі. Мо - лю,
і су - ди по Сво - їй во - лі, Ти су - ди. Мо -

Таких корекцій зустрічається досить багато у партитурах Р. Толмачова. Наприклад, у 81 псалмі у першому рядку він вносить дві поправки до шевченківського тексту «Меж царями судіями на раді великій», одна з них також пов'язана з інтонаційною формою: слово «великій» композитор заміняє на «превеликій», що не змінює зміст тексту, але робить інтонацію початку твору більш гострою та зменшує кількість розспівних вокалізацій (приклад 5).

Приклад 5. Фрагмент партитури 81 псалма.

The image shows a musical score for the 81st Psalm, featuring four vocal parts: Tenor (T.), Bass (B.), Soprano (S.), and Alto (A.). The score is in 4/4 time and consists of two systems. The first system is marked *Risoluto, forte mf* and includes a first ending bracket. The lyrics for the first system are: "Між ца - ря - ми су - ді - я - ми на ра - ді пре - ве - ли - кій". The second system is marked *mp Andante, legato* and includes a second ending bracket. The lyrics for the second system are: "До - ю - ли бу - де - те - став зе - мних вла - дик су - ді - ти не - бес - ний Вла - ди - ка." The Soprano part has the instruction *rosso spiccato* above it.

Додатковий склад також має фонетичне значення, адже додає жорстких приголосних до фанфарної інтонації («превеликій»).

Змін поетичного тексту також здійснені композитором у більш глобальному масштабі. На рівні окремих частин це виявляється у скороченнях тексту, або перестановці певних фрагментів. На рівні циклу – у побудові послідовності номерів. Якщо у Шевченка хронологія точно відповідає порядку викладення у Псалтирі, то у Рубена Толмачова цілісна концепція передбачає інший порядок виконання псалмів. Проте вважаємо розглянути характер та специфіку остаточної будови циклу вже після його доповнення поетичними інтерлюдіями з творчості Шевченка, які на сьогодні анонсує автор.

Ще одна група правок, які вносить композитор у тексти Т. Шевченка, пов'язана з актуалізацією української фонетики, тобто заміною слів застарілої форми на сучасні, зі звичною для пересічного слухача фонетикою: «сльоз» – «сліз»,

«їдять люди замість хліба» — «їдять людей замість хліба», «острі» — «гострі», «в залізіє» — «в залізніі», «на вербах повішали» — «на вербах повісили» та ін. При цьому Толмачов не лише зберігає церковнослов'янські слова, але й вживає замість шевченкового «Блаженний муж» — «Блажен муж», підкреслюючи саме церковне звучання псалма.

Взагалі відчувається турбота композитора про слухачьке сприйняття твору, зважаючи на сучасну ситуацію в Україні. Ймовірно, саме цим зумовлена заміна шевченкових слів «І ви вмрете» у 81 псалмі на слова «Не вічний ти», бо перша фраза в ситуації смертельної небезпеки сприймається вже не стільки як філософська думка, скільки як негативне пророцтво.

Притаманна композиторським правкам й смислова актуалізація. «Пребезумний в серці скаже» з 52 псалма перетворюється на «пребезумний в серці каже», ніби натякаючи на той виклик Богові, який прямо зараз кидають люди, що сподіваються безкарно вбивати інших. У тому ж псалмі Р. Толмачов переформатував рядки Шевченка, використавши замість майбутнього часу — теперішній, таким чином художньо наближаючи перемогу добра над злом.

Оригінал Т. Шевченка	Текст псалма у Р. Толмачова
Колись Бог нам верне волю, Розіб'є неволю. Восхвалимо Тебе, Боже, Хваленієм всяким; Возрадується Ізраїль І святий Іаков.	Господь Бог верне волю розірве злу неволю! Восхвалимо Тебе, великий Боже, Хваленієм всяким, Розірвав Господь неволю, повернув нам долю Господню волю, возрадуйся, Ізраїль!

Також у циклі Р. Толмачова у порівнянні з Т. Шевченком помітно приглушена тема каяття. Скоріш за все, це теж пов'язано з певною секуляризацією твору, адже він спрямований до усієї сучасної спільноти, а не лише до віруючих людей, і пояснення усієї глибини християнської концепції гріха та каяття не входить у завдання митця.

Важливо зазначити, що композитор також вдається до певних інтертекстуальних вставок. Наприклад, він використовує в якості обрамлення 132-го — найсвітлішого з усіх текстів шевченківських псалмів — такий само радісний пісенспів

«Богородице, Діво, радуйся», який уособлює атмосферу цього гармонійного життя «братії вкупі». Цікаво, що псалом написаний саме 24 серпня. Навпаки, у 53 псалмі Р. Толмачов додає у хоріві підголоски повторні репліки «не знають, що діють», які відносять нас до Голгофи і подій Великої П'ятниці, нагадуючи про істинне християнське ставлення до ворогів, висловлене у молитві Христа: «Отче, відпусти їм, бо не знають, що чинять вони!..» (Євангеліє від Луки 23:34).

До речі, привертає увагу, що досить жорсткий до ворогів у своїх поезіях Шевченко не використовує текст 108 псалма, який вважається найстрашнішим у Псалтирі завдяки висловленим там прокльонам ворогам.

Висновки. Дослідження інтерпретації текстів Т. Шевченка у хоровому циклі «Псалми Давидові» Р. Толмачова показало, що актуальність першоджерела століттями зберігається в українській культурі, як у поетичних, так і музичних переспівах, адже тема гонінь і протистоянь, духовної стійкості та збереження людського обличчя (а з християнської точки зору, богоподібності), в силу історичних подій завжди залишаються актуальними для України і українців.

Роботу Рубена Толмачова зі втілення поетичного тексту характеризує значна творча свобода, що виявляється:

- у подоланні формотворчого впливу вербального тексту на формування музичної думки, яка у «Псалмах Давидових» одночасно є яскравою, самостійною та точно пов'язаною зі словом;

- пластичному використанні авторської строки відповідно до музичного задуму за рахунок додавання та скорочення кількості складів;

- піклуванні про ясність та однозначність сприйняття тексту на слух завдяки відповідній актуалізації слів (заміна застарілих форм на сучасні);

- рефлексивному ставленні до змісту творів з урахуванням сьогоденного контексту, підвищенні оптимістичної складової, усуненні фрагментів, які можуть сприйматися неоднозначно або негативно;

- використанні контекстуальних вставок.

Водночас композитор залишається консерватором у збереженні великої кількості церковнослов'янизмів, що відповідає і шевченківському задумові, і змісту первинного першоджерела.

Цикл Рубена Толмачова залишає багато простору для подальших досліджень: окремої розвідки очікує музична мова та фактура «Псалмів», їхня загальна концепція та сценічна інтерпретація, а також методичні аспекти хорової роботи з цією партитурою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасименко Л. М. «Давидові псалми» Т. Шевченка в аспекті жанрових втілень (на прикладі української хорової музики). Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти / Харківський нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2017. Вип. 47. С. 15–30.
2. Даниленко І. Давидова арфа й Тарасова кобза: про «Давидові псалми» Т. Г. Шевченка // Слово і Час. 2007. № 5. С. 3–16.
3. Смаль-Стоцький С. Ритміка Шевченкової поезії. Прага, 1925. 47 с.
4. Туницька М. В. Роль церковнослов'янізмів у втіленні провідних ідей християнських понять та уявлень (на матеріалі твору Тараса Шевченка «Давидові псалми») // Мова : класичне – модерне – постмодерне : зб. наук. ст. Вип. 1. Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». К. : СІК ГРУП УКРАЇНА, 2014. С. 168–172.

REFERENCES

1. Herasymenko, L. (2017). “Psalms of David” by T. Shevchenko in the aspect of genre implementations (on the base of Ukrainian choral music) [«Davydovi psalmy» T. Shevchenka v aspekti zhanrovykh vtilen (na prykladi ukrainskoi khorovoi muzyky)]. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity*, 47, 15–30 [in Ukrainian].
2. Danylenko, I. (2007). David’s harp and Taras’s kobza: about Taras Shevchenko’s “Psalms of David”. *Slovo i Chas*, 5, 3–16 [in Ukrainian].
3. Smal-Stotskyi, S. (1925). The rhythmic of Shevchenko’s poetry. Praha [in Ukrainian].
4. Tynyts’ka, M. (2014). The role of church slavonic words in the reflection the main idea of christianity in “David’s Psalms” by Taras Shevchenko. *Language: classical – modern – postmodern*, 1, 168–172 [in Ukrainian].